
Review

Reviewed Work(s): בכוונה תחילה by תמר הגר

Review by: אורלי בנימין

Source: *Israeli Sociology* / כרך יד, 2012 / תשע"ב, חוברת & lrm; 1 (2012 / תשע"ב), pp. 212-214

Published by: Dept. of Sociology and Anthropology, TAU / החוג לסוציולוגיה ולאתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23443038>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Israeli Sociology* / סוציולוגיה ישראלית

JSTOR

תמר הגר. **בכוונה תחילה**. אור יהודה: דביר, 2012. 495 עמודים

אורלי בנימין*

החירות הפרשנית של עורכי מחקרים היסטוריים־חברתיים היא המעסיקה את תמר הגר במחקר שהיא מציגה על אמהות בראי מערכת המשפט. חירות פרשנית זו מאפשרת להם לתאר את מהלך האירועים ביותר מאופן אחד, ועולם היומיום של חייהם מזין את פרשנויותיהם וכובל אותם לנקודת מבט מעמדית־פוליטית־מגדרית. תמר הגר קיבלה על עצמה להפוך את תיאוריית נקודת המבט (standpoint theory) – מושג מהדיון האפיסטמולוגי שבבסיס המחקר הפמיניסטי – להתנסות קרובה של הקוראת בספרה. לפי תיאוריה זו, שהעמידה דורותי סמית (Smith, [1974] 2004) ופיתחה סנדרה הרדינג (Harding, 2004), הידע של היומיום והתנסויותיה של החוקרת מציידים אותה במבט כפול שאינו נגיש לחוקרים שאינם רואים וחווים את הדיכוי של עצמם. במילים אחרות, בצד המבט ההגמוני, המפעיל על שדה המחקר את מערך השיפוטים הנובעים ממבני העוצמה, אלה שמודעים למערך הדיכויים בעולמם מצוידים במבט נוסף, מבט מלמטה, מבט מתוך המוכפפות, מבט של מי שמתמודדת בעצמה עם הדיכוי המופעל על מושאי מחקרה.

כדי להמחיש את משמעותה של תיאוריית נקודת המבט – המאפשרת לחוקרת־אישה־המחזיקה־בעמדה־ביקורתית־פמיניסטית להבין את עולמן של אמהות עניות מאוד באנגליה של המאה ה־19 – פיתחה תמר הגר סגנון כתיבה מעורר קנאה. מדובר בז'אנר מרהיב ביופיו שמעמיד שילוב מנצח בין טקסט היסטורי, מחקר היסטורי־פמיניסטי, טקסט אוטואתנוגרפי, מחזה עם הנחיות לתפאורה, ללבוש ולמשתתפי הסצנות, ולבוסף רומן ספרותי. טעימה מובהקת מעירוב אינטר־ז'אנרי זה מופיעה בעמוד 308: "אתה מבין, אמרתי לאמנון, אני מקשיבה להן ומתבלבלת. לכאורה זה נראה כמו הבדלים קטנים, אבל משני הסיפורים צצות שתי סלינות". המשפט נאמר לנוכח הקושי להתקרב רגשית לדמות ההיסטורית הנבחנת. המחברת קוראת במסמכים ההיסטוריים על אישה ששמה סלינה וודג' ומנסה להבין את התחבטויותיה כאם המואשמת בכך שזרקה את בנה הנכה בן השנתיים לכאר והרגה אותו. המחברת, שמפעילה על אישה המגדלת את ילדיה בעוני במאה ה־19 מבט של אישה המגדלת את ילדיה ברווחה במאה ה־21, אינה יכולה אלא לנחש את תגובותיה הרגשיות של הדמות הנחקרת. היא מנסה לדמיין את האופן שבו עוצבו רגשותיה על ידי המצב שבו התעוררו, כנראה לנוכח נציגי הממסד הצדקנים. אנשי הממסד, לא זו בלבד שהותירו את האם להתמודד לבדה ובעוני משווע עם ילד נכה, אלא שהם מעלים גם תביעות מוסרניות מפוארות ו"ידע" על דרכי ההתנהלות הנכונות. המספרת אומרת משפט זה לבן זוגה אחרי שבחנה כמה אפשרויות לאופן שבו התקיימה חקירתה של סלינה וודג' על היעלמות תינוקה. בעמודים שלפני כן הוצגה תמיהתה על המהירות שבה הצליחו נציגי הממסד לחלץ מוודג' הודאה באשמה, ובמשפט זה המחברת מאתגרת את עצמה בכמה מישורים המייצרים את שילוב הז'אנרים: היא שמה לעצמה למטרה להבין את שאירע מבחינה משפטית בצד מה שאירע בעולמה הפנימי

* המחלקה לסוציולוגיה ואתרופולוגיה והתכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בר אילן

של הנאשמת, בצד בדיקת האפשרויות הנרטיביות שהנתונים שבידה מעלים, וכל זאת כשהיא מקרבת את הקוראת אליה באופן אישי, לעולמה ולהתלבטויותיה כאם, כרעייה וכחוקרת. מורכבות יחסיה של החוקרת הדמיונית, בת דמותה של המחברת, עם בן זוגה, כבר נפרשה בפני הקוראת בפרקים הקודמים דרך תיאור מצבים ודיאלוגים ביניהם: מצד אחד מתגלה בהם בן זוג תומך, מסור, עוזר ומחויב להתקדמותה באקדמיה, ומצד שני מציץ מפעם לפעם בן זוג אמביוולנטי ועוין לנוכח ההתמסרות של החוקרת לעבודת המחקר שלה ולנוכח תביעות הזמן והמרחב של עבודה זו בעוד הזוגיות שלהם מתפרקת, כמעין עונש אולטימטיבי למי שתעז להפריז בהתמסרות לעבודתה. צד אפל זה של בן הזוג ושל יחסיהם מטופל בספר באמצעות מערכת היחסים המדומיינת שמפזרת המחברת לאורך הספר בין דמות של חוקרת דמיונית, בת דמותה, שמתמסרת למחקר ולקידום באקדמיה "כמו שצריך". בן הזוג המדומיין הוא עורך דין, וכך מוזמנת הקוראת לבחון את האמהות בראי המשפט הישראלי של תחילת שנות האלפיים, מתוך התכתבות עם הוויכוח הטעון סביב סוגיית המשמורת מאז ועדת שניט המאיימת לשלול את חזקת הגיל הרך. דרך מערכת היחסים הדמיונית של בני הזוג מונגדת האבהות העכשווית בישראל עם האבהות של המאה ה-19 באנגליה, אך גם מזוהה איתה. האבהות העכשווית שונה בתכלית מהאבהות ההיסטורית מבחינת המעורבות, המסירות והרגישות שיש בה לצורכי הילדים ומבחינת נכונותה להכיר באמהות כבעלות צרכים נוספים על האמהות עצמה. אך כמו האבהות העתיקה, גם זו של היום כוחנית בדרכה, שבויה בציפיות שעיצב מוסד האמהות על תביעותיו הבלתי אפשריות מנשים, וממהרת לשפוט ולשלול נשים שאינן מצליחות לעמוד בהן. אני מודה שהדיון הזה באבהות משתתפת ומטפלת הסעיר אותי וקירב אותי אצל עצמי באופן חד ומרגש. מזמן הייתי זקוקה להנכחת המורכבות הרגשית של יחסי תמיכה-האשמה שהייתה כרוכה בדרך שלי לתוך עולם המחקר והכתיבה.

אמהות עכשווית, מבירה המחברת בכל עמוד, אינה מנותקת מהמאמץ החברתי של המאה ה-18 לחנך אמהות עניות "לאהוב" את ילדיהן ולהתמסר באופן מוחלט לכל צורכיהם בלי קשר לתנאי חייהן. לנוכח התפיסה השלטת בישראל, הסוגדת למוסד האמהות כאילו היו לו היבטים חיוביים וטהורים בלבד, לתזכורת הזאת על צמיחת האידיאולוגיה של האמהות יש חשיבות מיוחדת. ריבוי התגובות העולות היום אל מול הציווי הנורמטיבי לקיים אמהות מסורה בחברה הישראלית – ריבוי שחשפה בפנינו לאחרונה אורנה דונת (2011) במחקרה החשוב על היתכנות הוויתור בתחום זה – מתאפשר גם במחקר ההיסטורי-חברתי, ולכך מתכוונת המחברת באומרה "צצות שתי סלינות". סלינה אחת היא צייתנית ומבינה שעשתה מעשה שלא ייעשה, וסלינה אחרת אינה ממהרת להתוודות ואינה משוכנעת באשמתה; "מבחינתה גם לווסטוד היתה אחריות למה שקרה" (עמ' 308). ההתמודדות עם השאלה מיהו ווסטוד ממחישה לקוראת את התגלגלות ה"ידע" ההיסטורי והפרשנות עליו. בין עמוד 189 ל-218, אחרי שהקוראת כבר התרגלה לז'אנר הרפלקסיבי הקושר את עולמה הפנימי של החוקרת עם הפרשנויות שהיא נותנת לממצאיה, מחכה לה הפתעה בדמות מאמר מדעי כתוב לפי כל הכללים המקובלים בנושא "יחסה של מערכת המשפט הבריטית לאלן הרפר וסלינה וודג' שרצחו את ילדיהן בשנות ה-70 של המאה ה-19". בשלב שבו נכתב המאמר טרם התגלו הנתונים שהמחברת המשיכה לאסוף לאחר פרסומו, ווסטוד מוצג מנקודת מבטה של הגר כהיסטוריונית: הוא הגבר שהבטיח לסלינה לשאת אותה לאישה, כלומר לקחת אותה כמשרתת שתגדל את ילדיו שהייתמו מאם, ובלבד שתביא עמה לביתו רק ילדים בעלי כושר עבודה. אבל אז, אחרי מאתיים עמודים,

מתגלים מכתבים שבהם ווסטווד מתגלה כמחזר אוהב, רווק, חייל, ואחר כך פועל פשוט, שאין לו ילדים ושהבטחות שווא לנשים הן אורח חיים בשבילו. המחברת מתלבטת בין שתי הגרסאות המחקריות שמעלה החומר הארכיוני ואומרת, מתוך דגש על מרדנותה האפשרית של הדמות:

כשהיא טוענת את הטענה שלה נגד ווסטווד, היא אומרת בעצם שאנשים לא פועלים לבד, בטח אם הם משתייכים למעמד חברתי וכלכלי נמוך, ולכן האחריות היא לא שלהם/שלהן בלבד. אני מסכימה איתה [...] [היא] סירבה לקבל את חוסר הצדק החברתי שמאפשר לגברים לא להיענש על השליטה האלימה שלהם בנשים ובילדים. כמוני, אני לא חושבת שהיא נמנעה מלשתף פעולה עם ההיררכיה המגדרית מתוך מודעות [...] אבל למאבק שלה, הזעיר, הבלתי מורגש, ביחסי הכוח המגדריים המקובלים, יש משמעות בעיני.

בדרך זו סוללת תמר הגר דרך לחוקרות פמיניסטיות במחקרים היסטוריים-חברתיים עתידיים וגם במחקרים אחרים. מתוך התלבטות קונקרטית היא עוסקת בטיעוניה היפים של היסטוריוניות פמיניסטיות אמריקאיות כמו בטינה אפטקר (Aptheker, 1989), שהשכילה לנסח התנגדות ככל מאמץ שעושות נשים להרחיב, ולו במעט, את אפשרויות הפעולה שלהן מול מבני הדיכוי. הספר, על ריבוי הרבדים שבו, הוא קריאת חובה מרתקת לכל מי שמתעניינת במחקר היסטורי-חברתי ובמחקר פמיניסטי בכלל, ויש בו דיון מעולה ומכאיב בתלות של נשים במדיניות רווחה המבטיחה קיום בכבוד לגברים, נשים וילדים. רצח אינו מתרחש במנותק מהזנחה, הדרה והפקרה של אלו הזקוקים לשירותים החברתיים ולקצבאות קיום. הוא גם אינו מתרחש במנותק ממדיניות ציבורית בשוק העבודה שתבטיח אפשרויות לתעסוקה הוגנת בצד מסגרות חינוך סבירות לילדים עם צרכים מיוחדים. ילדים אלה הופכים את האמהות למשא-מסע מאתגר ומכשיל במיוחד בהיעדר תמיכה מדינתית ראויה. לכן ספר זה אינו רק כתב עדות מרתק על מה שהתרחש באנגליה בזמן שנכתבה עבורנו ספרות ענפה על מלחמות, תככים והתאהבויות של בני אצולה, אלא גם קריאה דחופה לחיזוק מדינת הרווחה ולהתחברות עמוקה לזוועות הצפויות להציף את המדינה עם נסיגתה ועם דחיקתן של יותר ויותר נשים לפינות בודדות ומיאשות.

מקורות

- דונת, א' (2011). ממני והלאה: הבחירה בחיים בלי ילדים בישראל. תל אביב: ידיעות ספרים.
- Aptheker, B. (1989). *Tapestries of life: Women's work, women's consciousness, and the meaning of daily experience*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Harding, S. (2004). Introduction: Standpoint theory as a site of political, philosophic and scientific debate. In S. Harding (Ed.), *The feminist standpoint theory reader: Intellectual and political controversies* (pp. 1–16). New York: Routledge.
- Smith, D. ([1974] 2004). Women's perspective as a radical critique of sociology. In S. Harding (Ed.), *The feminist standpoint theory reader: Intellectual and political controversies* (pp. 21–34). New York: Routledge.